

תפילה לטמאים וטבילה למי שישאר טמא

(ברכות כו, ציון ז)

הרב יעקב פלג

משנה: "זב שראה קרי ונדה שפלטה שכבת זרע והמשמשת שראתה נדה צריכין טבילה ורבי יהודה פוטר".

"כל הטמאין חייבין בקריאת שמע ומברכין לפנייה ולאחריה והן בטומאתן. אף על פי שאפשר להן לעלות מטומאתן בו ביום ועזרא ובית דינו תקנו שלא יקרא בדברי תורה בעל קרי לבדו והוציאווהו מכלל שאר הטמאים עד שיטבול ולא פשטה תקנה זו בכל ישראל, ולא היה כח ברוב הציבור לעמוד בה לפיכך בטלה. וכבר נהגו כל ישראל לקרות בתורה ולקרות קריאת שמע והן בעלי קריין לפי שאין דברי תורה מקבלין טומאה אלא עומדין בטהרתן לעולם שנאמר: "הלא כה דברי כאש נאם ה'". מה אש אינה מקבלת טומאה אף דברי תורה אינם מקבלין טומאה". (רמב"ם קריאת שמע ד, ח)

"... וכבר בארנו שעזרא תקן שלא יקרא בעל קרי בלבד בדברי תורה עד שיטבול, ובית דין שעמדו אחר כן התקינו אף לתפילה שלא יקרא בעל קרי בלבד עד שיטבול". (רמב"ם הלכות תפילה ד, ד, לא צויין בעין משפט)

"לפיכך היו אומרי' בזמן תקנה זו שאפילו זב שראה קרי ונדה שפלטה שכבת זרע והמשמשת שראתה נדה צריכין טבילה לקריאת שמע וכן לתפילה מפני הקרי אף על פי שהם טמאים.

וכן הדין נותן, שאין טבילה זו מפני טהרה, אלא מפני הגזרה, שלא יהיו מצויין אצל נשותיהן תמיד. וכבר בטלה גם תקנה זו של תפלה לפי שלא פשטה בכל ישראל, ולא היה כח בציבור לעמוד בה" (שם ד, ה).

"כל הברכות כולן מותר לטמא לברך אותן..." (רמב"ם הלכות ברכות א, ט).
 "כל הטמאים קורין בתורה וקורין קריאת שמע ומתפללין..." (שולחן ערוך או"ח פ"ח, א).

חובת תפילה במצב טומאה

המשנה דנה בטמאים שהוסיפו טומאה על טומאתם, ונגעו גם בשכבת זרע. הדוגמאות שהוזכרו הן: זב נדה ומשמשת, ולפיכך יש סוברים שדין המשנה רק בטמא מדבר היוצא מגופו, אך העיקר שאין כל הבדל בטומאות אחרות, כטומאת מת, וכולם חייבים לטבול (מאירי סוף הפרק).

המשנה מצריכה זב ונדה לטבול לתפילה רק בגלל טומאת שכבת זרע. מכאן למדים הרי"ף (יז:) והרא"ש (סימן נח), שזבים וזבות נדות ויולדות שלא ראו שכבת זרע, אינן צריכות טבילה לתפילה.

לכאורה דין זה פשוט במשנה שחייבה זב שראה קרי לטבול, משמע שהטבילה מועילה לו למרות שעודנו זב, אך הרי"ף לא רצה להוכיח מכאן, שכן נתן היה לדחות את הראיה ולהעמיד שמדובר במצב בו הוא נטהר מזובו ומקרי גם יחד (מעדני יו"ט ה).

כיוון שבטלה תקנת עזרא, ברור שאפילו טמאים שגם נגעו בשכבת זרע, חייבים בתפילה (רא"ה, דברי חמודות קעו, על רא"ש סימן נח). מכאן מוכיח הרא"ש (פסחים פרק ראשון אות י), שמותר לנידה לברך קודם טבילתה ואין צורך שתטהר תחילה.

גם בבכורות (כז) מובא שנדה יכולה להפריש חלה, ומן הסתם גם מברכת. מכאן הוכיחו בתשובות הגאונים (ספר תשובות הגאונים 'שערי תשובה', סימן קע), שנדה יכולה להתפלל, שמה לי ברכת המצוות, ומה לי תפלה. כך פוסקים גם הכל-בו (קמה בשם רב נטרונאי גאון), ספר העיטור (הלכות מילה סוף שער ג בשם רב עמרם גאון ורב צמח גאון), בהגהות מימוניות (תפלה פרק ד אות ד), והראב"ד (בספר בעלי הנפש סוף שער הטבילה).

אמנם, יש דעות שתקנת עזרא בטלה רק לגבי דברי תורה אך לא לענין תפילה (ר"ח כב. ד"ה תניא, ספר המנהיג (הלכות יום כיפור סימן עב), הרוקח (שכא), ספר העיטור (סוף שער המילה), וספר המנהיג (דין בעלי קרי עט)).

לדעות אלו צריך להטהר מטומאת שכבת זרע לתפילה וכפי שהוסיפו רבנן במשנתנו – גם מי שטמא טומאה חמורה יותר.

הטור (סוף סימן פח) מכריע שבעל קרי מותר גם בתפילה וכן משמע בשולחן ערוך. מכל מקום הרמב"ם כותב בפירוש המשניות: "יחויב הרחיצה בלבד קודם התפילה מפני שנהגו בה בני אדם". בענין תקנת עזרא ותקפותה יעוין עוד בבירור הלכה לדף כב, א (ציון א).

תפילה לנדה

הראב"ה (סימן סח, והובא גם במרדכי סימן פו), כותב: "והנשים נהגו סלסול ופרישות בעצמן שאין נכנסות לבית הכנסת, ואף כשמתפללות, אין עומדות בפני חברותיהן וכשר המנהג". כאסמכתא למנהג זה מביא הראב"ה את דברי רבי ינאי לגבי בעל קרי (לעיל כ"ב)

"שמעתי שמקלין בה ושמעתי שמחמירין בה, וכל המחמיר בה על עצמו מאריכין לו ימיו ושנותיו".

באור זרוע (חלק א סימן שס) מוסיף בשמו שיש שמחמירות גם לא לגעת בספר קדוש ויש נשים שאינן עומדות בתפילה מאחורי הנדה.

כדעת ראבי"ה הובא גם בספר הפרדס הגדול לדש"י (סוף סימן רעא). מדברי ראשונים אלו עולה שעניין זה הוא חומרה ולא חיוב. גם בספר הרוקח (שיז) מביא שהמנהג הוא שלא הולכות לבית הכנסת בימי ראייתן, ו"אין בזה איסור".

אולם בספר האגור (סימן אלף שפח) כותב בשם ספר המקצועות שאסור לאשה להכנס לבית הכנסת, או לענות אמן אחר ברכה כל ימי ראייתה. בשם ספר שערי-דורא הוא מוסיף שאסור לה להזכיר את השם גם בימי לבונה.

להלכה

הרמב"ם פוסק שמותר לנדה אפילו לאחוז ספר תורה ולקרוא בו (הלכות ספר תורה פרק י הלכה ח). ובוודאי להתפלל ולברך כפי שהבאנו לעיל.

הב"י (סוף סימן פח) מביא את דברי הראבי"ה ומסיים: "והשתא נשי דידן לא נהוג להמנע כלל מלהכנס לבית הכנסת. וכתב רבנו ירוחם (נתיב כו חלק ג) שראה אנשים ונשים טועים לומר שהיולדת צריכה להזהר מליכנס בבית הכנסת עד שיעברו ארבעים יום לזכר ושמונים לנקבה ומנהג בטעות הוא, וצריך למחות בידן".

יש להעיר שמדברי הב"י משמע שרבנו ירוחם שולל את המנהג להמנע מכניסה לבית כנסת ובהקשר זה הביא במשנה ברורה (פ"ח סק ה) את דבריו, אולם דומה שעיקר התנגדותו של רבינו ירוחם נאמרה כלפי המנהג להמתין מלטבול עד חלוף ארבעים יום לזכר ושמונים לנקבה שלשונו: "ומנהג בטעות הוא ומינות גדולה הוא וצריך למחות בידן... ולהחזיק בדברי חכמים שתספור שבעה נקיים בלבד לאחר זכר, וארבעה עשר לאחר נקיבה". (בדומה לדברי הרמב"ם הלכות איסורי - ביאה פרק יא הלכה טו).

מכל מקום השולחן ערוך לא מזכיר כל איסור לנדה להתפלל או לעסוק בדברים שבקדושה.

הרמ"א (דרכי משה יורה-דעה קצו אות י, ובאורח חיים פ"ח ז) כותב "יש שכתבו שאין לאשה נדה בימי ראייתה להכנס לבית הכנסת או להתפלל, או להזכיר השם או ליגע בספר ויש אומרים שמותרת בכל וכן עיקר אבל המנהג במדינות אלו כסברה ראשונה".

האחרונים תמהו מאוד על דברי הרמ"א, שכן המנהג להחמיר עומד לכאורה בניגוד לעולה ממשנתנו (פרי-חדש פ"ח). המ"א (סק ב) תמה: כיצד יפטרו הנדות עצמן מחיוב דאורייתא של ברכת המזון, ומסיק שעל כל פנים תשמע הברכה מאחר או תברך בעצמה בלחש.

יש לציין שהרמ"א עצמו מקל בדין זה: בתרומת הדשן (הובאו דבריו בב"י סימן פח), נאמר שבימים נוראים וכדומה, שכולם מתאספים לתפילות בציבור ויהיה זה לנדות ל"עצבון רוח ולמחלת לב" להמנע מלהכנס לבית-הכנסת - מותר.

והביא הרמ"א את דבריו להלכה.

המ"א (סק, ג) מגדיר ימים נוראים לענין זה מיום ראשון של סליחות, ומ"מ דין שמחות וארועים חגיגיים כימים נוראים. ומאחר שמוותר לה להכנס, מותר לה גם להתפלל. הט"ז (סק, ב בשם רש"ל) מוסיף שגם אז תזהר מלראות בספר - תורה בשעה שמראים אותו לעם.

צמצום דעת המחמירים

יש מהאחרונים שנטו לסייג את דעת המחמירים שהובאה בדברי הרמ"א: המ"א (סק, ב) פוסק בעקבות ספר בנימין זאב (קנג) שכל מה שנהגו להחמיר זה לא להכנס לבית הכנסת, לא לראות ספר תורה, וגם כשמתפללות, לא לעמוד בפני חברותיהן, "ומשום מנהג כבוד עושות כן ולא משום איסור".

בספר מור וקציעה (סימן פח) מאריך לתמוה על דברי הרמ"א, ומציע שכוונת הרמ"א לאסור רק בשעה ששופעת והדמים שותתים ממנה שבאותה שעה בוודאי גופה מאוס ודין דם זה כצואה, בדומה לפסק הרמ"א (עו, ד) שקרי כצואה. "אבל שלא בשעת הגרת דמיה דילמא מודה דשרי ומחייבא בתפילה".

בדומה לכך עולה מהחתם סופר (על השו"ע פ"ח), שכותב שיסוד האיסור הוא 'הקריבהו נא לפחתך', שאין דרך כבוד לעמוד במצב זה בתפילה. לנימוק זה, ברור שהאיסור הוא רק בימי הדימום ולא מדיני טומאה.

בשולחן ערוך הרב (סוף פ"ח) מכריע שנדה יכולה להתפלל ללא הגבלה. כך פוסק גם בחיי-אדם (ג, סעיף לח), אמנם, גם לדעתו עליה להמנע מלהסתכל בספר - תורה. המ"ב (סק, ו) מביא את דברי ה'חיי אדם'.

עוד בדין זה האריך בספר יחווה דעת (חלק ג' סימן ח').

חיוב טבילה אף במקרה שאין הטמא עולה לגמרי מטומאתו

במשנה מובא שרבנן מחייבים זב שראה קרי לטבול. מכאן לומד רבנו חננאל (סוף פרק שלישי), שיש מצוה להטהר מטומאה למרות שהמיטהר ישאר טמא טומאה חמורה הימנה, ו"שמע מינה דהאידינא אף על גב דאנן בארץ טמאה ואין לנו טהרה לגמרי צריכין אנו טבילה בכל טומאה דמצוה היא".

את שיטת ר"ח ניתן לבאר בכמה אופנים:

א. הר"ח לשיטתו שטבילה בזמנה מצוה (שכן דעת ר"ח בנדה ל. תוד"ה ושמע מינה טבילה

בזמנה מצוה). ולכן יש מצווה לטבול בזמן המיועד, למרות שאין כל תועלת בטבילה. אמנם מסתבר שיש לנתק בין ההלכות. גם אם ניתן להבין שלסובר טבילה בזמנה מצוה, המצוה קיימת גם כשאין לטבילה השלכות הלכתיות, בכל זאת חידוש הוא לומר שהטבילה מצוה גם כאשר הטובל איננו נטהר כלל (שו"ת אבני נזר אורח חיים חלק ב סימן תכ אותיות ד-ה).

ב. ניתן למצוא תועלת בטבילה גם כיום. יתכן שלשיטת הר"ח הטבילה מועילה לבעל קרי להתפלל. אכן שיטת הר"ח היא שבעל קרי מברך על טבילה (פסחים ז: תוד"ה על).
ג. כמו כן, טבילה מקרי מתירה גם כיום להכנס לתחום בהר הבית המותר בכניסה לטמאי-מת, אך לא לבעלי קרי. לדרך זו רק המתכוונים לעלות למקום המקדש יכולים לברך על הטבילה, שרק לגביהם יש לטבילה משמעות למעשה (שו"ת תפארת צבי חלק ב סימן כז אות יא).

אמנם פשוט דברי הר"ח שהטובלים מברכים בכל מקום, ואולי לדעתו פעולת הטבילה היא מצוה, אף אם אין לה כל משמעות מעשית.
בשו"ת הגאונים (מובא בשערי תשובה סימן קע) נאמר: "אבל אנשים אין עליהם חובה עד זמן 'וזרקתי עליכם מים טהורים'". כלומר, שכל זמן שאין הטבילה מטהרת, אין חובה לטבול.

המרדכי (עג) סבור שמאחר שבטלה תקנת עזרא, אין מצוה בטבילת בעל קרי. כמו כן טבילה בזמנה אינה מצוה להלכה.
הראב"ה (סימן פא) כותב שאם בעל קרי אינו צריך טבילה כיום, כל שכן שאר טמאים.

להלכה

הטור (תרו, ד) כותב שנהגו לטבול בערב יום כיפור, אלא שיש מחלוקת בשאלה האם לברך על הטבילה. לדעת רבינו סעדיה מברך כשעולה מהמקווה, אך לדעת הרא"ש כיוון ש"האידינא אין לנו טהרה" אין לברך, שטבילה זו אינה אלא מנהג. גם החיוב המוטל על אדם לטהר עצמו ברגל' (ר"ה טז, עב), אינו מחייב ברכה מאחר שאין לנו טהרה מוחלטת בזמן הזה.

הב"ח (סק, ד) מסביר שלדעת רב סעדיה בגלל החובה לטהר ברגל, "בכל טהרה וטהרה שאפשר לו לטהר עצמו חייב לברך עליה".

הטור מסיים: "וכיוון שאין בעלי קריין טובלין כל השנה, אין חובה לטבילה זו ואין לברך. אלא שנהגו העולם לטהר עצמם מקרי ביום הכיפורים וסמכו על מדרש של פרקי דרבי אליעזר שנקיים כמלאכי השרת ביום הכיפורים".

השו"ע (תרו, ד), פוסק שלא לברך. הרמ"א כותב שצריך לטבול רק פעם אחת, שהטבילה היא משום קרי. מכל מקום גם מי שכבר טבל לקריו ערב ראש-השנה, יחזור ויטבול (מ"א סק ח, הובא גם במ"ב סק, כא). יש אומרים שהטבילה היא משום תשובה ולכן יש לטבול שלוש פעמים (שם).